

VAPPUPUHE

Punkalaitumen työväenjärjestöt 1.5.2018

Heikki Paloheimo

Kansalaissota ja sen tausta

On kulunut sata vuotta kansalaissodan kauhuista.

Sodassa kaatui punaisia noin 6000 ja valkoisia noin 4000. Varsinaisten sotatoimien ulkopuolella punaiset murhasivat noin 1650 valkoista ja valkoiset runsaat 8000 punaista. Vankileireillä kuoli 14000 - 15000 suomalaista tutkintavankeina, oikeudenkäyntiä odottamassa. He kuolivat nälkään ja kulkutauteihin. Yhteensä kansalaissodassa kuoli noin 35000 suomalaista. Se oli vähän yli prosentti maan väestöstä.

Punkalaitumelaisia kuoli kansalaissodan kauhuissa ainakin 225, heistä yli puolet vankileireillä.

Tänään pohdimme sitä, miten on mahdollista, että saman kansan keskuudessa vihanpito voimistuu niin suureksi, että veljet ryhtyvät ase kädessä sotimaan veljeä vastaan.

Taustalla ovat kansainväliset tapahtumat ensimmäisen maailmansodan aikana. Helmikuun vallankumous sai Venäjän yhteiskunnan epäjärjestyksen tilaan. Tsaarin valta oli kukistunut, mutta sen korvannut väliaikainen hallitus ei onnistunut vakauttamaan asemaansa niin että olot olisivat rauhoittuneet. Venäjä oli edelleen osapuoli ensimmäisen maailmansodan taisteluissa. Elintarvikkeista oli pulaa. Väliaikaiseen hallitukseen kohdistui voimakasta tyytymättömyyttä. Pietarin kaduilla oli levottomuutta. Bolševikit kritikoivat voimakkaasti väliaikaista hallitusta. He eivät hyväksyneet minkäänlaista luokkasopulua porvarillisten puolueiden kanssa vaan halusivat ottaa vallan työväestölle. Aatteellisena taustana olivat Marxin ja Engelsin kirjoitukset, joiden historiakäsityksessä siirtymistä kapitalismista sosialismiin pidettiin jotenkin luonnonvoimaisena välttämättömyytenä. Leninin oppien mukaan se edellytti sitä, että työväenluokka ottaa valtiollisen vallan haltuunsa ja kukistaa vanhan yhteiskuntajärjestelmän.

Saksan hallitus näki tilaisuutensa ja avusti Leninin Suomen kautta Venäjälle tekemään vallankumouksen, jotta maa irtautuisi sodasta. Saksan hallituksen luvalla Lenin pääsi matkustamaan Sveitsistä ”sinetöidyssä junassa” Saksan läpi Ruotsiin ja sieltä edelleen Suomeen. 16. huhtikuuta 1917 Lenin saapui Pietariin ja otti bolševikkiliikkeen komentoonsa. Kun väliaikainen hallitus määräsi Leninin ja muut bolševikkijohtajat pidettäväiksi, Lenin pakeni Suomeen ja osallistui Suomessa piilopaikoissaan niin venäläisen kuin suomalaisen työväestön vallankumoukselliseen mobilisointiin. Lokakuun vallankumous tehtiin siis osittain Helsingissä. Helsingissä Lenin kannusti myös suomalaista työväenliikettä nousemaan kapinaan Venäjän väliaikaista hallitusta vastaan.

Suomessa helmikuun vallankumous synnytti hallitusvaltaa koskevan valtatyhjiön: kenellä on oikeus käyttää korkeinta hallitusvaltaa, kun keisaria ei enää ole. Tätä asiaa koskevat epäselvyydet kärjistyivät sosiaalidemokraattien ja porvarillisten puolueiden välejä. Myös armeija ja poliisi olivat olleet suoraan keisarinvaltaa edustavien virkamiesten komennossa. Kenen komennossa armeijan ja poliisin nyt tulisi olla?

Sortovuosien taustaa vasten odotukset olojen paranemisesta olivat helmikuun vallankumouksen jälkeen korkealla.

Vuoden 1916 eduskuntavaaleissa SDP oli saanut eduskuntaan 103 kansanedustajaa. Eduskuntaa ei kuitenkaan kutsuttu koolle ennen kuin tsaarinvallan kukistuttua maaliskuussa 1917. Eduskunta ratkaisi kysymyksen korkeimman hallitusvallan käyttäjästä valtalaililla. Se siirsi tsaarille aikaisemmin kuuluneen korkeimman hallitusvallan käytön eduskunnalle. Mutta

avoimeksi jäi vielä kysymys siitä, kuka tämän eduskunnan säätämän lain vahvistaa, että se tulisi voimaan.

Venäjän väliaikainen hallitus ei eduskunnan valtakiratkaisua hyväksynyt. Se päätti korkeimman hallitusvallan käyttäjänä hajottaa eduskunnan ja määräsi uudet vaalit pidettäväksi 1.-2. lokakuuta 1917.

Eduskunnan hajotus herätti katkeruutta sosiaalidemokraattien keskuudessa. Syksyn aikana vallankumousta kannattavat ryhmät vahvistivat asemiaan SDP:ssä. Se näkyi sekä puolueen vaalijulistuksessa että ehdokasasettelussa.

SDPn vaalijuliste 1917:

Sorron yöstä nouskaa

- Riistäjät tuomittava
- Vapaaksi venäjän porvariston holhousvallasta
- Valta kansalle ja kansaneduskunnalle
- Korkeammat elämänehdot
- Wallankumousvaalit!

Vaaleissa SDP sai 92 kansanedustajaa.

Nyt tapahtumien virta eteni nopeasti.

Lokakuun vallankumous venäjällä marraskuun alkupuolella (6.–8.11.1917)

Jo ennen lokakuun vallankumousta osa Suomessa olevasta venäläisestä sotaväestä (100 000) siirtyi kannattamaan bolševikkeja.

14.–20. marraskuuta 1917 yleislakko. Se protestoi leipäpulan vuoksi ja pyrki painostamaan eduskuntaa. Varsinkin Etelä-Suomessa ja Helsingissä lakko oli punakaartien voimannäyttö. Se tuki lokakuun vallankumousta ja loi pohjaa Suomessa tapahtuvalle vallankumoukselle.

Lakon aikana punakaartit saivat venäläisiltä sotilailta aseita.

Eri paikkakunnille järjestäytyi punakaarteja ja suojeluskuntia, joillekin paikkakunnille myös sosiaalidemokraattien ja porvarillisten puolueiden yhteisiä järjestyskaarteja.

Yleislakon aikana vallankumoukselliset kaartit ottivat käytännössä paikallisella tasolla vallan haltuunsa monilla paikkakunnilla.

Eduskunta vahvisti nyt jo edellisen eduskunnan säätämän lain 8-tuntisesta työpäivästä.

Uusi kunnallisvaalilaki toteutti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kunnallisvaaleissa.

Venäjän väliaikaisen hallituksen aikana Lenin pyrki horjuttamaan sen asemaa kannustamalla suomalaisiakin kapinoimaan väliaikaista hallitusta vastaan.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen Lenin halusi saada Suomen työväestön tukemaan uutta vallankumoushallitustaan. Hän ilmoitti, että Suomen työväestö voi saada vallankumouksen tekemiseen tukea venäläisiltä sotaväenosastoilta. Hänen ajatuksenaan oli, että jos Suomessa tehdään sosialistinen vallankumous, Suomi vapaaehtoisesti pysyy Venäjän yhteydessä.

Porvarillisten puolueiden keskuudessa lokakuun vallankumous voimisti halua saada Suomi nopeasti irrotetuksi Venäjän valtakunnasta. 4.12. Svinhufvudin senaatti antoi eduskunnalle esityksen Suomen julistautumisesta itsenäiseksi valtioksi. 6.12. eduskunta hyväksyi senaatin esityksen äänin 100–88. Äänestyksessä hävinneen sosiaalidemokraattien vastaesityksen mukaan Suomen eduskunta lausuu periaatteen, että Suomi on oleva riippumaton tasavalta.

Tämä riippumattomuus on koetettava toteuttaa sovinnollista tietä Venäjän kanssa aikaansaataavalla sopimuksella.

Itsenäisyysjulistus ei hillinnyt vallankumouksellista kuohuntaa.

Vaikka eduskunta marraskuussa olisi säätänyt lain kaksituntisesta työpäivästä, se tuskin olisi hillinnyt vallankumouksellisten halua koko yhteiskuntajärjestelmän muuttamiseen.

Jo yleislakon aikana ja ennen sitä käyntiin lähtenyt punakaartien ja suojeluskuntien perustaminen eteni prosessina, jota voitu pysäyttää.

SDP:n puolueuuevostossa ja puoluetuomikunnassa keskusteltiin vallankumouskomitean asettamisesta. Vallankumouksellisten kärkinimiä olivat Kuusinen, Manner, Sirola ja Rahja.

Syksyn 1917 aikana kumpikaan valtaryhmä ei onnistunut estämään yhteiskunnan hajoamista ja ongelmien kasautumista eikä rakentamaan uutta järjestystä. Tammikuussa 1918 tilanne kärjistyi nopeasti sodaksi, kun sekä valkoisten että punaisten jokainen näkyvä sotilaallinen tai poliittinen toimi johti rintaman toisella puolella vastaliikkeeseen ja mahdollisuus kompromissiin oli menetetty.

Sekä sosialistien että porvareiden puolella oli henkilöitä, jotka kauhistelivat tilannetta. Se enteili edessä olevaa Suomen jakautumista kolmeen osaan: aseisiin tarttuneisiin punaisiin, aseisiin tarttuneisiin valkoisiin ja sovittelijoihin, joiden mielestä veljen ei tule ase kädessä veljeä vastaan taistella. Kansakunnan eheyden rakentamisessa tällä kolmannella ryhmällä on ollut tärkeä rooli.

26. tammikuuta 1918 illalla Helsingin työväentalon torniin nostettiin punainen lyhty vallankumouksen alkamisen merkiksi.

28.1.1918 Työmies-lehti julisti etusivullaan vallankumouksen alkaneeksi. Sen tekstiä: ”Nyt on lahtarisenaatilta otettu valta pois. Sen rikolliset jäsenet olemme määränneet vangittaviksi, missä ikinä heidät tavataan, sillä vankilassa olisi aikoja sitten ollut sellaista kansan vihollisten paikka. Kaikki valtiovalta on päätetty ottaa tämän maan työtätekevän kansan omiin luotettaviin käsiin.”

Punakaartit miehittivät senaatintalon aamulla klo 6. Senaattorit olivat ehtineet piiloutua. Punakaartit marssivat Siltasaaresta kaikkiin kaupunginosiin.

Valkoinen armeija aloitti sotatoimensa 28.1.1918 Pohjanmaalla riisumalla venäläisiä sotajoukkoja aseista. Tammikuussa 1918 Suomessa oli noin 40 000 venäläistä sotilasta. Heistä suuri osa saatiin ilman suurta vastarintaa poistumaan maasta. Osa venäläisistä sotilaista lähti mukaan sotatoimiin punaisten joukoissa.

Valkoisella puolella oli noin 80-90 tuhannen miehen joukossa 1200 jääkäriä, 500 venäläistä upseeria, 1000 skandinaavista sotilasta ja sodan loppuvaiheissa 14-15 tuhatta saksalaista sotilasta. Valkoisilla oli tukenaan myös lojaali siviilivirkakoneisto. Valkoisen armeijan johtohenkilöksi oli tarjolla Tsaarin armeijasta juuri virattomaksi jäänyt kenraali, jolle sukulaiset olivat jo tunnustelleet suomalaisen puunjalostusteollisuuden myyntiedustajan tehtäviä Pietarissa. Valkoisen armeijan johtaminen antoi hänelle arvostetumpaa jatkoa upseerin uralla vasta itsenäistyneessä maassa.

Jääkärit olivat jo vuosia valmistautuneet elämään ja kuolemaan suurempiin tehtäviin irrottaakseen Suomen ase kädessä Venäjän valtakunnasta.

Kansalaissodassa ja sen välittömissä seurauksissa kuoli noin 35 000 suomalaista, miehiä, naisia, lapsia.

Miten on mahdollista, että viha ja kiihko kasvavat niin suureksi, että samaan kansaan kuuluvat ihmiset alkavat tappaa toisiaan, aseettomia siviilejäkin? Sisällissotien ja kansanmurhien tutkijat ovat todenneet, että joissakin yhteiskunnallisissa olosuhteissa viha ja vastakohtaisuus saattaa kasvaa niin voimakkaiksi, että ihan tavalliset ihmiset voivat tehdä tekoja, jotka normaaliolosuhteissa tuntuvat käsittämättömiltä. Sietämättömän tavalliset ihmiset, kuten psykiatri Hannu Lauerma on asian ilmaissut.

Vallankumousta yrittäneiden punaisten puolella oli vahva ideologinen uskomus, että vallankumouksella tehdään parempi maailma. Vapautta ja leipää he olivat hakemassa. Samaan tapaan kuin kristityt odottavat paratiisiin pääsyä tuonpuoleisessa elämässä, vallankumoukselliset odottivat sosialistiseen paratiisiin pääsyä jo elinaikanaan.

Miten Suomen olisi käynyt jos asiat olisivat kehittyneet toisin?

Jos lokakuun vallankumous ei olisi onnistunut, olisiko Suomi edelleen osa Venäjän valtakuntaa. Emme tiedä, mutta ainakin silloin vuonna 1917 Venäjän väliaikainen hallinto suhtautui torjuvasti separatistisiin pyrintöihin reuna-alueillaan - niin kuin Venäjän nykyinenkin hallinto suhtautuu.

Entä jos Saksa olisi voittanut sodan ensimmäisessä maailmansodassa? Ainakin vuonna 1918 Suomesta olisi tullut monarkia, ja todennäköisesti 1920- ja 1930-luvuilla Saksan vasallivaltio. Kansalaissodan saksalaisten joukkojen komentaja kenraali Rüdiger von Goltz yritti määrätietoisesti vaikuttaa maamme politiikkaan ja poistui Suomesta vasta joulukuussa 1918, sen jälkeen kun ensimmäinen maailmansota oli jo päättynyt Saksan antautumiseen.

Entä miten olisi käynyt, jos punaiset olisivat voittaneet kansalaissodan?

Sosialistinen hallitus olisi liittänyt Suomen Neuvosto-Venäjän toverilliseen yhteyteen ja kansamme olisi saanut kokea samoja kansalaisyhteisöjen rajoituksia, vainoja ja niukkuutta, jonka monet neuvostokansallisuudet joutuivat kohtaamaan. Onneksi punaisten vallankumousyritys ei onnistunut.

Punakaartiin ase kädessä lähteneet miehet, ja naiset, halusivat parempaa maailmaa. He toimivat oman vakaumuksensa puolesta, tuhannet henkensä uhraten.

Silti, punakapina oli hirvittävä erehdys, jonka tuloksena 35 000 suomalaista menetti henkensä, ja yhteiskuntaan jäi elämään sukupolvien yli kantanut vastakkainasettelun, epäluulon ja vihan ilmapiiri.

Kehitystä parempaan päin

Ei koko kansa kuitenkaan kansalaissodassa kahtia jakautunut. Enemmistö suomalaisista halusi pysytellä aseellisen selkkauksen ulkopuolella, niin sosialistien kuin porvarienkin puolella. Kansa siis jakaantui kolmeen osaan. Ja onneksi myös työ kansakunnan eheyttämiseksi alkoi jo kansalaissotaa seuraavina vuosina. Niin parlamentaariseen uudistustyöhön sitoutuneet sosiaalidemokraatit kuin uudistusmieliset porvarit pyrkivät toiminnallaan korjaamaan niitä yhteiskunnallisia epäkohtia, joiden seurauksena kansa oli ajautunut veljessotaan.

Ei eheyden rakentaminen nopeasti käynyt. Vuonna 1918 perustettu kommunistinen puolue toimi maan alla. Valkoinen Suomi pyrki määrätietoisesti estämään sen ja sen peitejärjestöjen toiminnan. Vihanpito oli jyrkkää molemmiin puolin. Joskus 1930-luvulla, Lapuan liikkeen aikoina, Turun yliopiston rehtori V. A. Koskeniemi jyräsi yliopiston lukuvuoden avajaispuheessaan: ”Kommunismmin kyykäärme on lopullisesti kitkettävä kansamme rinnasta.”

Valkoiselle Suomelle lojaali kirkkokin sai vähän huonon maineen sosialistien keskuudessa. Eheyden rakentaminen kesti useamman sukupolven ajan, mutta jotenkin kansalaissodan varjot heijastuvat vielä tämän päivän Suomessakin.

SDP:n Forssan ohjelman lähes viidestäkymmenestä konkreettisesta vaatimuksesta oikeastaan kaikki on vuosikymmenien mittaan pantu täytäntöön. Niiden pohjalta on rakennettu suomalainen hyvinvointivaltio, jossa elämisen edellytykset ovat parhaasta päästä maailman valtioiden joukossa.

Nyt kaikki puolueemme sitoutuvat länsimaisen demokratian periaatteisiin. Suhtautuminen markkinatalouteen ja yksityiseen omistusoikeuteenkaan ei enää erota puolueita yhtä jyrkästi toisistaan kuin vielä sata vuotta sitten. Markkinakilpailu ja hajautettu päätöksenteko ovat edistäneet tuotantovälineiden uudistumista, karsineet tehottomia tuotantotapoja, lisänneet kuluttajien valinnanvapautta ja kohottaneet aineellista elintasoja. 1980-luvulta alkaen toteutettu kansainvälisen talouden liberalisointi asettaa kuitenkin vasemmistopuolueille hankalia haasteita. Avoimessa taloudessa pääoma on työvoimaa liikkuvampi tuotannon tekijä. Se on viime vuosikymmeninä lisännyt pääoman valtaa työntekijöiden vallan kustannuksella ja saanut aikaan tuloerojen kasvua lisääviä paineita.

Poliittisen vasemmiston haasteita

Vaikka elämänolot ovat sadassa vuodessa huikeasti kohentuneet, on myös huolen aiheita. Yksi niistä liittyy demokratian toimivuuteen. Kapeneeko kansalaisten vaikutus poliittisessä päätöksenteossa, kun kansainväliset markkinat niin vahvasti rajoittavat sitä, mitä hallitukset kulloinkin voivat päättää?

Vasemmistopuolueiden missiona on aina ollut köyhyyden vähentäminen yhteiskunnassa, eriarvoisuuden vähentäminen ja yhteisvastuun edistäminen. Niiden kysymysten esillä pitäminen ei menetä ajankohtaisuuttaan, mutta haasteet ovat hankalia muun muassa sen takia, että julkisen sektorin velkaantuneisuus on kasvanut suureksi. Se voi synnyttää sukupolvien välisen vastakohtaisuuden; kuinka paljon taakkaa meillä on oikeus jättää seuraavien sukupolvien kannettavaksi?

Lopuksi pari sanaa siitä kenelle puhumme.

Kansalaissodan aikoihin Suomessa ilmestyi paljon sanomalehtiä. Ne olivat kaikki jonkin poliittisen suuntauksen äänitorvia ja suurin osa kansasta luki vain oman puolueensa sanomalehteä. Radiolähetyksiähän ei silloin vielä ollut. Se synnytti viestintäilmapiirin, jossa samanmieliset puhuivat keskenään, mutta avaralle keskustelulle eri väestöryhmien välillä ei ollut tilaa. Radio- ja televisioaikakauden ajan yhtenäiskulttuuri edisti keskustelua eri väestöryhmien välillä. Mutta kansalaissodan synnyttämät vastakohtaisuudet kyllä rajoittivat jopa parin sukupolven ajan rintaman eri puolille kuuluneiden väestöryhmien kykyä kuunnella toisiaan ja puhua toisilleen.

Kun muistamme ja arvioimme kansalaissotaa, ja kun puhumme aikamme yhteiskunnallisista ongelmista, kuunnellaan toisiamme ja puhutaan toisillemme sen sijaan että vain puhuisimme toisistamme.

Toivotan Punkalaitumen työväenyhdistykselle menestystä sen juhliessa tänä vuonna tämän hienon työväentalon 110-vuotisjuhlia ja toivotan kaikille läsnäolijoille oikein hyvää vappua.